

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱԻԻԹԸ *)

(Դիւցազնական վէպ)

VIII

Ելաւ, Դաւթի մօտ գընաց Օհանը:
— Հը, Դաւիթ, ասաւ, անց է քո բանը:
— Հօրեղբայր, ասաւ, շատ է դժժար բան.
Կեռ-կեռ պողաւոր մալերը որ կան՝
Խելօք են, ամա էն անպող մալեր
Յրուեցին, փախան ողջ սարերն ի վեր.
Էնքան վաղեցի, որ ելաւ հոգիս,
Էլ իսկի տըրեխ չը մնաց հագիս:
Նայեց Օհանը, որ Դաւթի հագին
Ոտնաման չի էլ մընացել կարգին,
Մահակն էլ մաշւել, կէս տեղն է հասել,
Մի օրուայ միջում էնքան է վազել:
— Դաւիթ ջան, ասաւ, էդ շատ է դժժար.
Նեռ-աղեղ եմ ես շինել քեզ համար,
Նեռ-աղեղըդ ան, գընա՛, որս արա,
Ման արի ազատ սարերի վըրայ:
— Ա՛խ, հօրեղբայր, ի՞նչ լաւ է հա՛,
Ազատ չըրջել սարի վըրայ,

*) Տես Մուրճ № 2.

Պայծառ օգուժ,

Թարմ արօտում:

Լէն ու արձակ ապրել, շընչել,

Վազել, որսալ, խաղեր կանչել

Սարի լանջին,

Ամպի միջին:

Խընդալով առաւ աղեղն Օհանից,

Հեռացաւ քաղքից, քաղքի սահմանից

Ու դարձաւ որսկան: Գնաց, մի կորկում

Լոր էր ըսպանում, ճընճղուկ էր զարկում,

Մըլթանը գընում իրեն հօր ծանօթ

Աղբատ, անորդի մի ծեր կընկայ մօտ,

Կըրակի կողքին

Երկար, ահագին

Մեկնըւում,

Քընում:

Մի օր էլ՝ երբ որ իր որսից դարձաւ,

Պառաւը վըրէն սաստիկ բարկացաւ.

—Վայ, Դաւիթ, ասաւ, մահըս տանի՛ր քեզ,

Դու պէտք է էն հօր զաւակը լինես.

Ձեռից ու ոտից ընկած մի ծեր կին,

Ես եմ ու էն արտն Աստըծու տակին.

Ընչի՛ ես գընում տափում, տըրորում,

Իմ ամբողջ տարուան ապրուստը կըտրում:

Թէ որսկան ես դու, նետ-աղեղըդ առ,

Ծըծմակայ գըլխից մինչեւ Սեղանսար

Քու հէրը ձեռին մի աշխարհ ունէր,

Որսով մէջը լի որսի սար ունէր,

Եղնիկ կայ էնտեղ, այծեամ ու պախրայ,

Կարող ես—գընա՛, էնտեղ որս արա՛:

—Ի՞նչ ես, այ պառաւ, էլ ինձ անիծում,

Ես ջահիլ եմ դեռ, ես նոր եմ լլսում.

Ո՞րտեղ է հապա սարը մեր որսի:

—Գընա՛, հօրեղբայրդ—Օհանը կ'ասի:

IX

Հօրեղբոր չեմքում միւս օրը ծէքին
 Դաւիթը կանգնեց՝ աղեղը ձեռքին.
 — Հօրեղբայր Օհան, ընչի՛ չես ասել,
 Իմ հէրը որսի սար է ունեցել,
 Այծեամ կայ էնտեղ, եղջերու, կրխտար.
 Վեր կաց, հօրեղբայր, տա՛ր ինձ որսասար:
 — Վայ, կանչեց Օհան, էդ քու խօսքը չէր.
 Էդ ով քեզ ասաւ, լեզուն պապանձուէր...
 Էն սարը, որդի, գընաց մեր ձեռից,
 Էն սարի որսն էլ գընաց էն սարից,
 Էլ չը կան այծեամ, եղջերու, կրխտար:
 Քանի լուսեղէն քու հէրը դեռ կար,
 Է՛յ գիտի, օրեր, ախ, հեր էք կորել,
 Ես շատ եմ էնտեղ որսի միտ կերել...
 Քու հէրը մեռաւ, Աստուած խըռովեց,
 Մըսրայ թագաւոր զօրքեր ժողովեց,
 Եկաւ, մեր երկիր քարուքանդ արաւ,
 Էն սարի որսն էլ թալանեց, տարաւ,
 Եղնիկը գընաց, եղջերուն գընաց...
 Մեր գիրն էլ հալւաթ էսպէս էր գըրուած...
 Անցել է, որդի, քու բանին գընա,
 Մըսրայ թագաւոր ձէնդ կ'իմանայ...
 — Մըսրայ թագաւոր ինձ ի՛նչ կ'անի որ...
 Ես ի՛նչ եմ հարցնում Մըսրայ թագաւոր.
 Մըսրայ թագաւոր թող Մըսր կենայ,
 Իմ հօր սարերում ի՛նչ գործ ունի նա:
 Վեր կաց, հօրեղբայր, նետ-աղեղդ ա՛ռ,
 Կապարճըդ կապիր, գլխանք որսասար:
 Եկաւ Օհանը ճարը կըտըրուած.
 Գընացին տեսան՝ էլ ի՛նչ որսասար. —
 Անտառը ջարդած, պարիսպն աւերած,
 Բուրգերը արած գետնին հաւասար...

X

Գիշերը հասաւ, մընացին էնտեղ:
 Ձէնով Օհանն էր. իր նետն ու աղեղ
 Դրրաւ գըլխի տակ, հանգիստ խռճմիաց.
 Դաւիթը մընաց մլտքի ծոփն ընկած:
 Մին էլ նըկատեց, որ մութը հեռում
 Մի թէժ, փայլիլուն կըրակ է վառում:
 Էն լուսը բըռնած՝
 Վերկացաւ, գընաց,
 Դընաց ու գընաց, բարձրացաւ մի սար,
 Բարձրացաւ, տեսաւ մի մեծ մարմար քար
 Կիսից պատըռուած,
 Ու միջից՝ վառուած
 Բըխում է լուսը պարզ, քուլա-քուլա,
 Բարձրանում, իջնում ետ քարի վըրայ:
 Վար իջաւ Դաւիթ էնտեղից կըրկին,
 Վար իջաւ, կանչեց ձէնով Օհանին:
 — Ե՛լ, հօրեղբայր, քանի՞ քընես,
 Ե՛լ, էն պայծառ լուսը մի տես:
 Լուս է իջել բարձըր սարին,
 Բարձըր սարին, մարմար քարին,
 Ե՛լ, հօրեղբայր, անուշ քընից,
 Էն ի՞նչ լուս է բըխում քարից:
 Ելաւ, խաչ քաշեց Օհանն երեսին.
 — Է՛յ, որդի, ասաւ, մեռնիմ իր լուսին,
 Էն մեր Մարութայ սարն է զօրաւոր:
 Էն լուսի տեղը կանգնած էր մի օր
 Սասմայ ապուէն, Սասմայ պահապան
 Մեր սուրբ Տիրամօր վանքը Չարխափան:
 Մըշտական, երբ որ կըռիւ էր գընում,
 Էնտեղ էր քու հէրն իր աղօթքն անում:
 Քու հէրը մեռաւ, Աստուած խռովեց,
 Մըսրայ թագաւոր զօրքեր ժողովեց,

Մեր վանքն էլ եկաւ քանդեց էն սարում,
 Բայց դեռ սեղանից լուս է բարձրանում:
 Դաւիթն Օհանից էս որ իմացաւ,
 Խաչ հանեց դէմքին. — հօրեղբայր, ասաւ,
 Անո՛ւշ հօրեղբայր, աշխարքի վըրայ
 Հէր չ'ունիմ, դո՛ւ ինձ հէրութիւն արաւ:
 Էլ չեմ իջնիլ ես Մարութայ սարից,
 Մինչև չը շինեմ էն վանքը նորից:
 Դեղանից կ'ուզեմ հինգ հարիւր վարպետ,
 Հինգ հազար բանուոր մը շակ նըրանց հետ,
 Որ գան, էս շաբաթ կանգնեն ու բանեն,
 Առաջուան կարգով մեր վանքը շինեն:
 Գընաց Օհանը ու բերաւ իր հետ
 Հինգ հազար բանուոր, հինգ հարիւր վարպետ:
 Վարպետ ու բանուոր եկան, կանգնեցին,
 Ձըրը՛խկ հա թըրը՛խկ, նորից շինեցին,
 Առաջուան կարգով, փառքով փառաւոր
 Բարձըր Մարութայ վանքը Տիրամօր:
 Յրուած միաբանք ետ նորից եկան,
 Նորից թընդացին աղօթք, շարական.
 Ու երբ շէն արաւ հօր վանքը նորից,
 Վար իջաւ Դաւիթ Մարութայ սարից:

XI

Համբաւը տարան Մըսրայ Մելիքին.
 — Հապճ չես ասիլ՝ Դաւիթը կըրկին
 Հօր վանքը շինել, իշխան է դառել,
 Դու օխտը տարուան խարջը չես առել:
 Մելիք զայրացաւ.
 — Գընացէք, ասաւ,
 Բադին, Կողբադին,
 Սիւդին, Չարխադին,
 Սասմայ քար ու հող տալն ու վեր արէք,
 Իմ օխտը, տարուան խարաջը բերէք.

Քառսուն կոյս աղջիկ բերէք արմաղան,
 Քառսուն կարճ կընիկ, որ երկանք աղան,
 Քառսունն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,
 Իմ տանն ու դըռան զարաւաշ դառնան:
 Ու Կողբադին առաւ զօրքեր:

—Գըլխիս վըրայ, ասաւ, իմ տէր.

Գընամ հիմի քանդեմ Սասուն,
 Կանայք բերեմ քառսուն-քառսուն,
 Քառսուն բեռնով դեղին ոսկի,
 Տեղը ջընջեմ Հայոց ազգի:
 Ասաւ, Մըսրայ աղջիկ ու կին
 Պար բըռնեցին ու երգեցին.

—Մեր Կողբադին գընաց Սասուն՝

Կանայք բերի քառսուն-քառսուն,
 Քառսուն բեռնով ոսկի բերի,
 Մեր ճակատին շարան շարի,
 Կարմիր կովեր բերի կըթան,
 Գարնան շինենք եղ ու չորթան.

Ջան Կողբադին, քաջ Կողբադին
 Սասմայ Դաւթին զարկեց գետին...»

Ու Կողբադին փըքուած, ուռած,

—Շնորհակալ եմ, քոյրեր,—գոռաց,—
 Մինչև գալըս դեռ համբերէք,
 Է՛ն ժամանակ պիտի պարէք...

XII

Էսպէս երգով,
 Զօռով, զօրքով
 Գոռ Կողբադին մըտաւ Սասուն.

Օհան լըսեց, կապուեց լեզուն.

Աղ ու հացով,

Հաց ու թացով

Առաջն ելաւ,

Խընդիրք արաւ.

—Ինչ որ կ'ուզես, ան, տան, աման,
 Վարդ աղջիկներ, կանայք Սասման,
 Դառը դադած դեղին ոսկին,
 Միայն թէ գլծն մեր խեղճ ազգին,
 Մի կոտորիր, մի տար մահու.
 Վերև՝ Աստուած, ներքև՝ դու...
 Ասաւ, բերին շարան-շարան
 Վարդ աղջիկներ, կանայք Սասման.
 Ու կողբադին կանգնեց, ջոկեց,
 Մարագն արաւ, դուռը փակեց,
 Քառսուն կոյս աղջիկ սիրուն, արմաղան,
 Քառսուն կարճ կընիկ, որ երկանք աղան,
 Քառսուն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,
 Մըսրայ Մելիքի զարաւաչ դառնան.
 Դէզ-դէզ կիտեց դեղին ոսկին.
 Սև սուգ կալաւ Հայոց ազգին:

XIII

Հէյ, հէյ, Դաւիթ, Սասմայ պահապան,
 Քարը պատուռի, դճուս արի մէյդան:
 Քանգած հօր վանքը որ շինեց նորից,
 Վար իջաւ Դաւիթ Մարութայ սարից,
 Ժանգոտած, անկոթ մի շեղբիկ գըտաւ,
 Գընաց, պառաւի շաղգամը մտաւ:
 Պառաւն էր, եկաւ՝ անէծք, աղաղակ.
 —Վայ, խելան Դաւիթ, շաղգամի տեղակ
 Դու կրակ ուտես, ցաւ ուտես, ասաւ,
 Քու աչքն աշխարհում մենակ ի՞նչ տեսաւ:
 Կորեկըս արիւր գետնին հաւասար,
 Էս էր մընացել ձըմեռուան պաշար,
 Էս էլ կըտրում ես:
 Էլ հնց ապրեմ ես:
 Թէ կըտրին ես դու, աղեղդ ան, գնան,
 Քու հօր աշխարհին տիրութիւն արան,

Քու հօր գանձը կեր,
 Թողել ես անտէր,
 Մըսրայ թագաւոր զըրկել է՝ տանի:
 —Էլ ի՞նչ ես վըրէս բարկանում, նանի,
 Էդ ի՞նչ ես ասում, ես չեմ հասկանում:
 Մըսրայ թագաւոր մեր ինչն է տանում.
 —Մըսրայ թագաւոր մեր ի՞նչն է տանում...
 Մըսրայ թագաւոր քու աչքն է հանում,
 Դանդաղօշ Դաւիթ. զըրկել է հըրէն,
 Եկել են Սասմայ քաղաքի վըրէն
 Բադին, Կողբադին,
 Սիւգին, Չարխադին,
 Թալան են տալի բովանդակ Սասում,
 Քառսուն բեռ ոսկի խարաջ են ուզում,
 Քառսուն կոյս աղջիկ սիրուն—արմաղան,
 Քառսուն կարճ կընիկ, որ երկակք աղան,
 Քառսուն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,
 Մըսրայ Մելիքին զարաւաշ դառնան:
 —Ի՞նչ ես, այ պառաւ, էլ ինձ անիծում.
 Դու ինձ է՛ն ասա, որտեղ են ուզում:
 —Ո՛րտեղ են ուզում... մն՛հըս տանի քեզ,
 Դո՛ւ պէտք է է՛ն հօր զաւակը լինես...
 Եկել ես՝ էստեղ շաղգամ ես լափում,
 Ոսկին Կողբադին ձեր տանն է չափում,
 Աղջիկներ փըլեկ մարագն են լցրած:
 Դաւիթն էր. լսեց, վերկացաւ, գընաց:
 Տեսաւ, Կողբադին իրենց տան միջին
 Չափում է ոսկին թեղած առաջին,
 Սիւգին, Չարխադին պարկերն են բռնել,
 Չէնով Օհանն էլ շըլինքը ծռել,
 Կանգնել է հեռու, ձեռները ծոցին:
 Տեսաւ, աչքերը արնով լըցուեցին:
 —Վերկաց, Կողբադին, հեռո՛ւ կանգնիր դու,
 Իմ հօր ոսկին է, ես եմ չափելու:
 —Է՛յ ձէնով Օհան, ասաւ Կողբադին,

Դէնը կորցըրու էս խելառ գեաղին:
էս ասերն էր հէնց.

Դաւիթն էր. հանդարտ թեիցը բըռնեց,
Դէնը չըպըրտեց, ասես թէ մի հաւ,
Ու ինքը չոքեց, չափը կործ արաւ,
Մի քանի ոսկի ածաւ ետեին,
Հարթիչը առաւ,
Քըսեց ու էն էլ ողջ թափեց գետին.

— Էս մէկ, Կողբաղին.

Խընդաց ու դատարկ շուռ տուաւ պարկում,
Չափած ոսկին է իբրեւ դատարկում:
Կողբաղին ասաւ. — Էյ Չէնով Օհան,
Կը տաս, տո՛ւր խարջը էս օխտը տարւան,
Թէ չէ՝ կը գընամ, արեւս վըկայ,
Մըսրայ Մելիքին կը պատմեմ, կը գայ,
Չեր Սասմայ երկիր քարուքանդ կ'անի,
Տեղը կը վարի, բօստան կը ցանի:
Դաւիթ բարկացաւ, կօտը չըպըրտեց,
Տուաւ Կողբաղնի գըլուխը ջարդեց:
— Կորէք, գընացէք, ասաւ, մեր հողից,
Թէ չէ՝ որ հիմի վերկացայ տեղից,
Չեր մեծ կըտօրը ականջը կ'անեմ,
Չեր հողն ու մոխիրն երկինք կը հանեմ,
Ո՛ւմ էք դուք եկել տալիս ոտի տակ,
Մեռած էք կարծում դուք մեզ, թէ չուաք...
Ու ելան, թափած ոսկին թողեցին,
Սասմայ աշխարքից փախան, գընացին
Բաղին, Կողբաղին,
Սիւղին, Չարխաղին:

XIV

— Վայ-վայ, հօրեղբայր, ինչ ասեմ ես քեզ.
Մենք ունինք էստեղ դեղին ոսկու դէզ,
Դու անում ես ինձ քաղքի նախրապան,

Դու թողել ես ինձ օտարի դըռան...
 —Հօրեղբայրն ասաւ.—այ խենթ, խելագար,
 Ոսկին պահել եմ Մելիքի համար,
 Որ քաղցր լինի աչքը մեզ վերայ.
 Չը տուիր, հիմի որ զօրք առնի, գայ,
 Սասմայ քար ու հող հեղեղի, տանի,
 Ո՞վ դէմը կ'երթայ, ո՞վ կըռիւ կ'անի:
 —Դու կ'աց, հօրեղբայր, թող գայ, ես կ'երթամ,
 Կ'երթամ ես նըրան պատասխան կըտամ:
 Ու մութ մարագի դըռանը զարկեց,
 Փակած աղջիկներ հանեց, արձակեց.
 —Գընացէք, ասաւ, ազատ ապրեցէք,
 Սասունցի Դաւթին արեւ խնդրեցէք:

XV

Էսպէս ջարդուած, արիւնլուայ
 Փախան, ընկան հողը Մըսրայ
 Բաղին, Կողբաղին,
 Սիւղին, Չարխաղին:
 Մըսրայ կանայք հեռուից տեսան,
 Հեռուից տեսան, ուրախացան
 Ու ծափ տուին կըտերներին.
 —Եկան-եկան, բերին-բերին...
 Հէնց մօտեցան, նըկատեցին,
 Ծափ ու խընդում ընդհատեցին,
 Քըրքըջացին
 Ու կանչեցին.
 —Է՛յ Կողբաղին մեծաբերան,
 Էդ ո՞րտեղից լերան-լերան,
 Լերան-լերան կը գաս փախած,
 Հաստ գըլուխըդ կիսից ճըղած:
 Էն դու չ'ասիր՝ գընամ Սասուն,
 Կանայք բերեմ քառսուն-քառսուն,
 Քառսուն բեռնով ոսկի հանեմ,

Հայոց երկիր աւեր անեմ:
 Ու Կողբագին խիստ բարկացաւ.
 — Սոս կացէք դուք, լըրբեր, ասաւ.
 Ձեր մարդիկն էք տեսել դուք դեռ,
 Դուք չէք տեսել Սասմայ ծըռեր.
 Սասմայ ծըռեր լերան-լերան,
 Նետեր ունին մի-մի գերան.
 Սասմայ երկիր քար ու կապան,
 Դըժար սարեր, ձոր ու ծապան:
 Նրանց խոտեր ինչպէս կեռ թուր,
 Զօրք ջարդեցին երեք հարիւր:
 Ասաւ ու էլ չառաւ դագար,
 Վըռազ-վըռազ, գըլխապատառ
 Վազեց իրեն թագաւորին:
 Խընդաց թագաւորն իր աթոռին:
 — Ապրիս, ապրիս, քնջ Կողբագին.
 Արժէ՛ կախեմ ես քու ճըտին
 Մեր զուգըունի մեծ նշանը,
 Պարգև քու մեծ յաղթութեանը:
 Ո՛ւր են, հապա՛ առաջըս բեր
 Սասմայ ոսկին ու աղջիկներ:
 Ասաւ Մելիքն, ու Կողբագին
 Գըլուխ տուաւ մինչև գետին.
 — Ապրա՛ծ կենաս, մեծ թագաւոր,
 Զօռով փախայ ես ձիաւոր,
 Ո՞նց բերէի Սասմայ ոսկին:
 Մի խենթ ծընուեց Հայոց ազգին,
 Ոչ ահ գիտի, ոչ տէր ու մեծ,
 Գըլուխ էսպէս տուաւ, ջարդեց.
 Ձեմ տալ, ասաւ, իմ հօր ոսկին,
 Ձեմ տալ կանայքն իմ Հայ ազգին,
 Սասմայ երկիր ձեզ տեղ չը կայ:
 Քու թագաւոր, ասաւ, թո՛ղ գայ,
 Թո՛ղ գայ, ինձ հետ կըռիւ անի,
 Թէ զոչալ է, զօռով տանի:

Կատաղեց, փրփրեց Մըսրայ թագաւոր:
 — Կանչեցէք, ասաւ, իմ զօրքը բոլոր.
 Հազար հազար մարդ նորելուկ մանուկ,
 Հազար հազար մարդ անբեղ, անմօրուք,
 Հազար հազար մարդ բեղը նոր ծըլած,
 Հազար հազար մարդ նոր թախտից ելած,
 Հազար հազար մարդ թուխ միրուքաւոր,
 Հազար հազար մարդ սիպտակ ալւոր,
 Հազար հազար մարդ, որ փողեր հընչեն,
 Հազար հազար մարդ, որ թըմբուկ զարկեն.
 Կանչեցէք, թող գան, հագնեն զէնք-զըրահ,
 Կըռիւ տի գընամ ես Դաւթի վըրայ,
 Սասունն աւերեմ,
 Հեղեղեմ, բերեմ:

ՅՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

(Կը շարունակուի)